

- GÁL KÁLMÁN 1900 k. *Időjósítások, szemmelverés. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára*. Kéziratot anyag. 1900 körül. 837.
- HOFFMANN OTTÓ 1996. *Mini-tini-szótár – A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.
- MMNyR. = *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. 1–2. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961–1962.
- MNSzt. = *Magyar nemzeti szövegtár. Elektronikus adatbázis, a mai magyar írott köznyelv általános célú reprezentatív korpusza*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. [http://corpus.nytud.\[-\]hu/mnsz](http://corpus.nytud.[-]hu/mnsz) (2018. 04. 01.)
- MTSzt. = *Magyar történeti szövegtár*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <http://mnsz.nytud.hu>. (2018. 04. 01.)
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I. *A korai ómagyar kor és előzményei*. II/1. *A kései ómagyar kor. Morfematika*. II/2. *A kései ómagyar kor. Mondattan. Szövegrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.
- TRENCSENY LAJOS 1900. Tájszók. *Magyar Nyelvőr* 29: 539–540.

BÜKY LÁSZLÓ
Szegedi Tudományegyetem

SZEMLE

Honti László, *A magyar és a nyugati ótörök szókészleti kapcsolatairól*

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 196. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2017. 219 lap

HONTI LÁSZLÓ könyve az etimológia és a magyar őstörténet világába vezet. Az ősmagyar kor elejének kérdésekkel teli, titokzatos világába. Létrejöttét a magyar nyelv nyugati ótörök jövevényszavait tárgyaló, RÓNA-TAS ANDRÁS és BERTA ÁRPÁD szerzőségében született kétkötetes, angol nyelvű magisztrális szintézisnek köszönheti (West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2011). Merthogy e nagy munka uralisztikai vonatkozású címszavainak finnugor nyelvészeti oldalról való kritikai szemrevételezése voltaképpen HONTI kötete. Tehát: sajátos műfaj, sajátos kötet. HONTI szerint az említett nagy szintézis „népünk és nyelvünk őstörténetének fontos részleteivel foglalkozik”, illetve „számos olyan új nézetet, magyarázatot tartalmaz, amely nyilván élénk érdeklődést válthat ki a magyar nyelvtörténet, az uralisztika és a turkológia művelőinek a körében” (7). Ahogy erre bizonyosság ő is. Mit tett HONTI? Számba vette az uralisztikában uráli, finnugor és ugor koriként ismert azon magyar lexémákat, amelyek eddigi tudományos megítélése RÓNA-TAS ANDRÁSBÓL és BERTA ÁRPÁDBÓL kétségeket váltott ki. Úgy is mondhatom, elsősorban azokkal a magyar lexémákkal foglalkozik, amelyeknek RÓNA-TAS ANDRÁS szerinti minősítése, történeti-etimológiai megítélése nincsen összhangban az ő finnugrisztikai ismereteivel. Tárgyalja persze azokat az etimológiákat is, amelyekben jogosnak látja a szerzők kétségeit.

De miért olyan fontos az ősmagyar kor elejére föltehető szavak vizsgálata? A következők miatt: a magyar nyelv – meglehetősen szűken számítva is – mintegy három évezredes történetének kétharmad része a honfoglalásig tartó ősmagyar korra esik. Ebben a korszakban zajlott le a legtöbb változás a magyarban, ekkor alakultak ki a magyar nyelv mai arculatának lényeges sajátosságai. S bizony erről a nyelvtörténeti korról tudjuk a legkevesebbet (ami persze nyelvelmékek hiányában nem meglepő). S honnan tudjuk, amit tudunk? Egyrészt a finnugor összehasonlító nyelvtudománynak a rekonstrukcióiból, másrészt az ősmagyar kori jövevényszavak tanulságaiból. Az előzményekre vonatkozóan tehát a finnugor nyelvtudományt érdemes faggatni (ez a nyelvtörténet képzeletbeli folyamának túlpárti hídfője), az innső oldali hídfő a legbiztosabb: ezt az első magyar nyelvelmékek jelentik. S ami a két hídfő között van, azt elsősorban az ősmagyar kor jövevényszavai mutatják. Rögzítsük aényt: a két hídfő nem ősmagyar kori, ősmagyar kori csupán a magyar nyelv akkori jövevényszavainak csoportja. Azaz a jövevényszavak a kor egyedüli tényleges közvetlen hírnökei. Idézzük emlékezetünkbe: a honfoglalás előtt a magyarba került jövevényszavak között elsőprő többségben vannak az ótörök eredetűek az összes többivel szemben. Ez pedig azt jelenti, hogy az ótörök jövevényszavak kulcsszerpet játszanak az ősmagyar nyelvi kutatásokban. Magyar nyelvtörténeti szempontból elsősorban ezért oly fontos RÓNA-TASék nagy munkája. Hozzákapcsolódóan HONTI kötetete pedig azért, mert a magyar szókészletnek a nagy szintézisben szóba hozott finnugor, ugor elemei körében teremt finnugor nyelvészeti szempontból rendet.

Természetes tehát, hogy a magyar nyelvtörténészek, etimológusok kitüntetett figyelmet szentelnek mind a finnugor előzmények, mind a török hatás vizsgálatának. Az etimológiai kutatások fejlődését, finomodását szemléletesen mutatja az, hogy egyre nő – ha nem is látványosan – a bizonyítottan vagy valószínűsített finnugor, ugor eredetű, illetőleg ótörök jövevényszavak száma a szakirodalomban.

HONTI szerint a RÓNA-TAS–BERTA alkotta szintézis általa megvizsgált ötven szócikkének magyar tagja közül több biztosan ősi, néhány alaki és/vagy jelentésbeli kontamináció, ritkábban a szerzőktől bíralt vagy elutasított etimológiák magyar tagja valóban törölendő ősi szavaink sorából, vagy legalábbis igencsak kérdéses ősi eredete. Ezek pusztá, szenttelen mondatok, de hogy mi áll mögöttük, azt csak a kötet áttanulmányozásából tudhatjuk meg. HONTI a finnugor történeti hangtannak és etimológiának nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő képviselője: véleményére figyelni kell. Rendkívül alapos, már-már az akribiát idéző, a filológiai precízséget mutató szócikkeiben logikus okfejtéssel és bizonyító érveléssel vezeti olvasóit a finnugor adatok tömegének és a vonatkozó német, orosz, finn, angol nyelvű idézeteknek a sűrűjében, s mindezt szuverén finnugor hangtörténeti jártassággal, lenyűgöző szakirodalmi tájékozottsággal és a vonatkozó szakirodalom teljességre törekvő felhasználásával, a rá jellemző éles kritikai szellemmel teszi. Másépp nem is lehetne eligazodni az adatok rengetegében. Egy szócikkben (a *lel*-ről szólóban) maga is jelzi az adatgazdagság vonatkozó következményét: „Finn és észt kollégáinknak az utóbbi közel fél évszázadban a finnségi szók eredeztetésével kapcsolatos nézeteit számbavéve, az olvasó szinte kapkodhatja a fejét a nagy tarkaság láttán” (124). Kritikus voltára jellemző, hogy egy esetben pontról pontra haladva mutatja ki egyik kortársa nem kellő fokú tájékozottságát és szakirodalmi ismereteinek hiányosságait (21). HONTI szócikkeinek egy része önálló nyelvtörténeti tanulmányoknak felel meg, így például az a 19 oldalas rész, amelyben a *mese*, a *magyar* és a *megyer* szavak összefüggését elemzi, vagy az a fejezet is,

amelyben 16 oldalon át foglalkozik az *ér* szó eredetbeli kérdéseivel. Saját véleményét az adatok és az elődök szófejtéseinek az ismeretében fogalmazza meg, rámutatva gyenge pontjaikra és előremutató részleteikre. HONTI az a finnugor nyelvészünk, aki a magyar hangtörténetben is otthonosan mozog (végül is: a magyar is finnugor nyelv! – szokta volt mondogatni). Itt legyen szabad megjegyeznem, hogy az évszázadokon át legismertebb ismeretlen eredetű magyar lexikai archaizmust, a Halotti beszédbeli *ysa*-t utolérte „végzete”: eredete ugyanis meg van fejtve. É. KISS KATALIN és HONTI LÁSZLÓ egymástól függetlenül jutott arra a gondolatra, hogy ugor kori a bűvös szó.

HONTI kötete nem tudományos ismeretterjesztő munka. Nehéz olvasmány, a szófejtő részekben nyelvtörténeti ismereteket megkíván, s az etimológia világában való ritka jártasságot feltételez. Didaktikusan jár el azonban HONTI, mert szócikkei végén összefoglalja véleményét, így a finnugor adatokkal és idegen nyelvű idézetekkel teli szócikkekben nem az olvasónak kell az eredményt, illetőleg a szerző véleményét kikövetkeztetnie.

Föltehetjük a kérdést: vajon a témák találták-e meg szerzőiket (RÓNA-TAS ANDRÁST, BERTA ÁRPÁDOT és HONTI LÁSZLÓT) vagy fordítva. Akárhogy is, egy biztos: a mai magyar turkológia és finnugrisztika két vezető kutatóját tisztelhetjük RÓNA-TAS ANDRÁSban és HONTI LÁSZLÓban.

A mai és leendő olvasók jól teszik, ha a kétkötetes magisztrális szintézis mellé – a finnugor gyanús szavakat keresve-kutatva – kézbe veszik, párhuzamosan használják HONTI LÁSZLÓ kötetét is, hogy ismeretforrásuk finnugor szempontból a legfrissebb legyen. Egyébiránt biztos vagyok abban, hogy HONTI kötete az alpmű ismertségét, használatát növelni fogja, mert megerősíti az olvasót abban a tapasztalatában, mennyi izgalmas etimológiai kérdés van a kiindulásul szolgáló szintézisben, s hogy mennyire vonzó lehet az ősmagyar kor szókészletének a kutatása és a belőle levonható következtetéseknek a vizsgálata – a magyarság őstörténetére vonatkozóan is.

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Balácsi József Attila, Hasonlatszótár

A magyar nyelv régi és új szóláshasonlatai

Tinta Könyvkiadó, Budapest 2017. 786 lap

A magyar lexikográfiai irodalom viszonylag sokáig elhanyagolta a frazeológiai egységek leírását. Noha a 19. században több szólás- és közmondásgyűjtemény is megjelent (pl. DUGONICS ANDRÁS, ERDÉLYI JÁNOS, SIRISAKA ANDOR vagy MARGALITS EDE munkái), a 20. században csupán egyetlen igazán jelentős kompendium született: O. NAGY GÁBOR Magyar szólások és közmondások című frazeológiai szótára. Ez ugyan sokkal használhatóbb volt a korábbiaknál, hiszen a kifejezések jelentését is feltüntette, sőt stílusminősítéseket is tartalmazott, viszont felhasználhatóságát némileg rontotta, hogy nagyon sok tájnyelvi és régies adatot közölt, míg a mai köznyelvből, s főként a szlengből való állandósult kifejezést jóval kevesebbet. Ennek ellenére viszonylag sokáig kellett várni,